

L'ombra de l'atzavara: un viatge especial a l'alteritat

JORDI CASTELLANOS

Universitat Autònoma de Barcelona

Després d'extreure algunes frases de l'article «Registrar o crear» que Pere Calders havia publicat al darrer número dels seus *Fascicles literaris* (entre elles la que feia «La novel·la pot triar entre la creació i l'exposició. En el primer cas, el talent de l'autor és indispensable; en el segon ho és la seva fidelitat de registre»), Joan Triadú arribava en aquesta conclusió: «Per això la crítica i els lectors es plantejaran, de segur, l'abismal pregunta, tan freqüent avui davant les millors obres literàries que es publiquen en forma de novel·la: *L'ombra de l'atzavara*, és una novel·la?»¹

Rafael Tasis, que en va fer la crítica a *Serra d'Or*, també qüestionava no ja l'adscripció genèrica de l'obra sinó la capacitat novel·lística de l'autor: coneixia els títols d'algunes novel·les aleshores encara inèdites i fins i tot n'havia llegit una, *Ronda naval sota la boira*: «puc dir que vaig divertir-m'hi força però no em semblava pas respondre al concepte que *hic et nunc*, tinc de la novel·la catalana».² *L'ombra de l'atzavara*, però, li havia esvaït els dubtes:

Sí, Pere Calders és un novel·lista. Els seus dots d'observador agut li han permès d'oferir-nos una novel·la ben articulada, centrada entorn d'un personatge, en Joan Deltell, que si no és un autèntic heroi —més aviat és un antiheroi, segons la fórmula inventada per Kingsley Amis en el seu *Lucky Jim*—, és un tipus prou representatiu del català mitjà exiliat a Mèxic, amb una intriga lleu, però que s'inicia i es clou amb un perfecte arrodoniment, amb personatges secundaris molt ben dibuixats, dignes alguns —els autòc-

1. Joan TRIADÚ, «Comentaris crítics. L'ombra de l'atzavara», *Serra d'Or*, VI, núm. 4 (abril 1964), p. 53.

2. Rafael TASIS, «L'ombra de l'atzavara. Premi Sant Jordi», *Serra d'Or*, VI, núm. 6 (juny 1964), p. 40-42.

tons, particularment la família indígena d'en Deltell i tots els seus socis o subordinats en la fantàstica empresa comercial que emprèn— de figurar entre la «gent de l'alta vall», i els altres, els catalans, ben propis per a figurar com a prototipus d'alguns dels caràcters singulars que ha donat l'exili català a Mèxic.³

I, tanmateix, alguna cosa li deu passar a aquesta obra que, llegida com fa Tasis amb els codis del realisme, va rebre crítiques negatives per tots cantons. No en faré ara la descripció, d'aquestes crítiques, perquè ja s'ha fet moltes vegades. Ni la de les lectures de signe contrari, que apunten aspectes especialment lúcids.⁴ M'interessa, més aviat, veure fins a quin punt els codis del realisme resulten útils per a entendre una obra que va irritar amplis sectors de l'exili perquè la van considerar poc respectuosa i va molestar altres lectors, als quals va semblar veure-li actituds de rebuig envers la societat mexicana.

M'interessa remarcar, tanmateix, l'esforç ben reeixit que fa Carlos Guzmán Moncada en diferents treballs⁵ per integrar l'obra dins de la perspectiva creativa de l'autor i, per tant, per allunyar-la del mimetisme com a únic camí per entendre el tractament que la novel·la fa de la realitat mexicana. I m'interessa, també, prendre com a rerefons de la meua aproximació a l'obra l'estudi «Calders i l'autor déu» de Josep M. Balaguer,⁶ per tal de llegir-la tenint present que Calders és també l'autor de *La glòria del doctor Larén* (1936), *Gaeli i l'home déu* (1938, publicada el 1986) i *Ronda naval sota la boira* (publicada el 1966, però escrita abans de *L'ombra de l'atzavara*).

Aquest text de Balaguer partia de la relació directa de Calders amb les noves formes narratives sorgides en els anys trenta i, especialment, en l'adopció d'unes perspectives que posaven en qüestió el caràcter mimètic del relat i el canvi en la concepció dels personatges. Aquesta «aparença» ha desaparegut a *L'ombra de l'atzavara*. Però el repte d'aquesta novel·la és aplicar als codis realistes unes concepcions no gens allunyades d'aquelles novetats dels anys trenta, especialment la crisi dels caràcters, i fer-ho, a més, assumint la voluntat testimonial. En aquest sentit, *L'ombra de l'atzavara* és una novel·la realista o, millor, un text que «obliga» el lector a construir, a través de la lec-

3. *Ibidem*, p. 42.

4. Destacaria, però, la de Carme GREGORI, *Tòpics i subversions de la tradició fantàstica*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 85-96, especialment per la insistència en una tipologia de personatges esquemàtics que «responen més a categories que no a personatges individualitzats.» (p. 94).

5. Carlos GUZMÁN MONCADA, *Un exilio horizontal. Pere Calders y México*, Jalisco: El Colegio de Jalisco, 2006 i *Una geografía imaginaria: México i la narrativa catalana de l'exili*, València: Tres i Quatre, 2008.

6. Josep M. BALAGUER, «Calders i l'autor déu», dins *Pere Calders i el seu temps*, a cura de Carme Puig Molist, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 335-350.

